

ORKUSTOFNUN
Raforkudeild

Jarðfræðilegar forsendur til
endurskoðunar áætlunar Virkis h.f.
um virkjun Skjálfandafljóts við
Ishólsvatn.

Haukur Tomasson

Skyrsla
OS-ROD 7401

)
Janúar 1974

Til er jarðfræðiskýrsla, sem nokkuð tekur til virkjunarsvæðisins við íshólsvatn, en það er "Laxár í Suður-Þingeyjarsýslu", kafli 2.2., jarðfræði eftir Hauk Tómasson, útgefið af Raforkumálastjóra, apríl 1964. Sá hluti skýrslunnar, sem fjallar aðallega um jarðfræði svæðisins við Skjálfandafljót, er endurprentaður í skýrslu frá Verkfræðistofu Sigurðar Thoroddsen frá janúar 1973. Verður þessi hluti endurprentaður hér aftur og fylgir hér með.

1) Stiflustæði og miðlunarlón og leki.

Í áætlun Virkis eru 3 stiflustæði í Skjálfandafljóti auk stíflustæðis í Suðurá. Efsta stiflustæðinu er lýst í jarðfræði-skýrslunni, og er það talið bezt, frá jarðfræðilegu sjónarmiði. Þar mundi endurnýjast hraunstíflað vatn, sem eitt sinn var þarna, og er það vatnsstæði áreiðanlega verulega þétt. En strandlinur þessa vatns ná ekki nema í hæð, sem er 13 m lægri en Svartárvatn. 401-402 myg Vætanleg miðlun þarna nær vætanlega miklu meiri hæð eða allt að 10 til 20 m. Frá því lóni verður vissulega einhver lekavandamál. 402
13
389 myg

Miðstiflustæði á Skjálfandafljóti er í aðstöðu þar sem áin hefur grafið sig niður meðfram hraunjöðrum. Á þessu svæði er alls staðar eitt hraun í gljúfurveggnum að austan og viða tvö. Eru því viða ein eða tvö mjög lek lagarmót í gljúfurvegg. Gera verður ráð fyrir að þetta þessi lagarmót á einhvern hátt, eða að draga úr leka í gegnum þau, þannig að sjálfþéttинг geti átt sér stað.

Neðsta stiflustæðið er uppi á hrauni. Vætanlega er ekki mikill leki þar, því að landið er tölувert skolað beggja vegna árinnar. Skurður frá því liggur aftur á móti yfir hraunjaðarinn, og þarf þar að gera þéttingu.

Stiflustæði á Suðurá eru bæði á hrauni, og skurður á milli Suðurár og Skjálfandafljóts er einnig í hrauni. Gerð þarf einhverjar ráðstafanir til þéttingar á veituleið Suðurár, því að annars má

búast við miklum leka í gegnum hraunið.

Öll önnur mannvirki eru í móbergi frá fyrri hluta ísaldar, og er það hart berg og nokkuð þétt. Ekki er ástæða til að ætla, að leki sé mikill í þessu móbergi, og einnig er engin ástæða til að ætla, að bergið sé ríppanlegt. Vera kann, að bergið sé gott til jarðgangagerðar, samanber sáms konar berg við Búrfell, sem var ágætt til jarðganga. Í skurðum verður að reikna með, að allt þetta berg þurfi að sprengjast.

Engar nákvæmar upplýsingar eru fyrir hendi um þykkt lausra jarðлага. Þau eru þó einhver á móberginu, en varla þó meira en 1-2 m að meðaltali. Á hraununum er viðast klöpp á yfirborði.

Byggingarefni eru sennilega öll nærri virkjunarstað. Mórena er viða ofan á móbergi, sandur og möl á Hafursstaðaeyrum og neðan við Aldeyjarfoss. Rip-rap má sprengja úr hraununum.

2.2 JARÐFRÆÐI

1 INNGANGUR

A árunum 1962 til 1963 hafa farið fram viðtækjar rannsóknir á Laxárvæðinu í Suður-Þingeyjarsýslu. Rannsóknir þessar hafa einkum beinzt að svæðinu við Brúarfossa svo og að virkjunarstað í Kráká og veitumöguleikum yfir til Laxárvæðis á vatni Suðurár og Svartár, sem nú renna til Skjálfandafljóts og jafnvel á Skjálfandafljóti sjálfu.

Fjöldi rita er til um jarðfræði á vatnasviði Laxár, enda svæðið frá Mývatni til Öskju vinsælt rannsóknarefni jarðfræðinga, innlendra og erlendra.* En viðtækust eru eftirfarandi rit: Sigurður Þórarinsson, Laxárgljúfur and Laxárhraun; R.W. van Bemmelen - M.G. Rutten, Tablemountains of Northern Iceland; Þorvaldur Thoroddsen, Ferðabók; Ólafur Jónsson, Ódáðahraun, og Trausti Einarsson, A Survey of the Geology of the area Tjörnes - Bárðardalur.

Fyrir raforkumálastjóra hafa verið skrifaðar tvær skýrslur um jarðfræði á þessu svæði. Þær eru: „Greinargerð um jarðfræðilegar athuganir í sambandi við fyrirhugaða stíflu syðst í Laxárgljúfri" eftir Sigurður Þórarinsson og „Stuttar umsagnir um Goðafoss - Barnafoss í Skjálfandafljóti, Suðurá í Bárðardal, Fljótaá í Skagafirði" eftir Tómas Tryggvason. Sérstaklega ber þó að nefna rit Sigurðar Þórarinssonar, Laxárgljúfur and Laxárhraun, sem samið er í sambandi við rannsókn, sem fram fór áður en virkjunin Laxá II var byggð. Rannsókn sú fór fram á árunum 1946 - 1948 og voru í því sambandi boraðar 10 holur í hraunið í Laxárgljúfri.

Rannsókn síðustu tveggja ára hefur verið: jarðfræðikortagerð, landmæling, jarðboranir og leit byggingarefna.

Tvö yfirlitsjarðfræðikort hafa verið gerð, af Laxárdals - Reykjadalssvæði og af svæðinu frá Íshólsvatni yfir til Krákár við Strengjabrekku. Hið fyrra styðst mikið við heimildir Sigurðar Þórarinssonar en hið síðara er frumunnið árið 1963 og hefur það nokkra almenna jarðfræðilega þýðingu því um það svæði hafa Bárðardalshraun runnið, sem eru með lengstu hraunum á Íslandi.

Nákvæmt jarðfræðikort var einnig gert af svæðinu við Brúar. Við gerð þess voru lagamót og önnur mikilvæg atriði fyrir jarðfræðilegan skilning mæld með „tachymetriu“. Var gert sérstakt kort í mælikvarða 1:2000 þar sem allir hinir jarðfræðilegu punktar voru settir inn svo og útlínur árinnar og nokkur fleiri atriði til hjálpar við að átta sig á kortinu. Nokkur landmæling var einnig framkvæmd í sambandi við yfirlitskortið við Svartá - Suðurá og í sambandi við leit og töku byggingarefnasýnishorna.

Jarðboranir voru nokkuð víðtækar og voru boraðar 30 holur með kjarnaborum á svæðinu við Brúarfossa, þar af voru 19 í hrauninu. 8 af hraunholunum voru boraðar af fleka út í ánni og 2 í hólmum. Alls var borunin 745 m að lengd. Auk þess voru boraðar með „Borro“ bor 9 holur samtals 31 m að lengd. Við Kráká var boruð 1 kjarnaborshola 30 m djúp og við Suðurá og Svartá 3 holur samtals 98 m. Alls voru því boraðar í þessari rannsókn 34 holur 873 m að lengd. Flestar holur voru lektarprófaðar. Við boranirnar voru notaðir 3 „Sullivan“ borar frá jarðborunardeild raforkumálastjóra. Leit byggingarefna var framkvæmd með jarðýtu, sem leigð var til þess verks. Tekin voru 16 sýnishorn. Þar af voru 6 hugsuð sem péttikjarni í jarðstíflur, en hin 10 sem steypuefni, í malarsíur og annað. Þau skiptast þannig, að 5 sýnishorn voru tekin við Brúar, 2 við Kráká, 6 í malarás, sem liggur milli Krákár og Svartárvatns og 3 við Svartárvatn. Sýnishornin voru rannsókuð á Atvinnudeild Háskólags.

Einn jarðfræðinemi og nýútskrifaður jarðfræðingur aðstoðuðu við rannsóknirnar. Tuwik Al - Nassar arabiskur jarðfræðingur vann við kjarnalýsingar og fl. við Brúar og Alvin Annels enskur jarðfræðinemi vann við kortalagningu upp við Suðurá - Svartá.

1.2 Yfirlitsjarðfræði vatnasviðs Laxár og Skjálfandafljóts

Berggrunnur. Ísland er byggt upp af blágrýtishraunlögum að mestu leyti.

Að aldri eru þessi lög frá byrjun tertier og fram til nútímans. Elstu hluta bergsins er að finna í blágrýtinu austanlands og vestan en í miðhluta landsins eru yngri lög. Þessi miðhluti er sprungusvæði og í honum eru hin virku eldfjöll í dag. Talið hefur verið að miðhlutinn sé mikið siginn miðað við eldra blágrýtið en óvíða má sjá stalla missigsins nema í Bárðardal.

En venjulega er hinn mikli hæðarmismunur á austur og vesturhliðum hans skýrður þannig, að landið austan við sé sigið um nokkur hundruð metra. Er þetta misgengi kallað Bárðardalsmisgengið. Jarðeðlisfræðilegar mælingar styðja þó alls ekki þá kenningu að við Bárðardal sé verulegt misgengi, heldur byggist kenningin um misgengi þarna eingöngu á landslagsmun austan og vestan dalsins.

Á mynd 1 er yfirlitsjarðfræðikort yfir allt Laxárvatnasvið og Skjálfandafljót neðan til. Á því sést í grófum dráttum berggrunnur þessa svæðis.

Elzta myndunin er tertiera blágrýtismyndunin vestan Bárðardals. Ofan á blágrýtinu er gráa hæðin, sem sennilega er að aldri samsvarandi elzta hluta næstu myndunar, grágrýtismyndunarinnar eða Laxárdalsmyndunar.

Grágrýtismyndunin er jarðmyndun hlýviðrisskeiða Ísaldar. Hún hvílir á setlögum úti á Tjörnesi, sem talin eru frá Pliocen tíma og/eða elzta hluta pleistocen (jökultíma). Eldri hluti grágrýtismyndunarinnar mun samsvara Hreppamyndun Suðurlands. Þessi eldri hluti mun vera svæðið við Tjörnes, dalamyndana-svæðið við Laxárdal - Reykjadal og svæðið vestan Bárðardals, en næst núverandi hraunsvæði er yngri hluti grágrýtis-myndunarinnar, sem aðallega er frá síðasta hlýviðrisskeiði Ísaldar.

Móbergsmyndunin er jarðmyndun jökultíma Ísaldar. Hefur þá gosið undir jöcli og myndazt móberg við þau gos. Móbergs-mynduninni má skipta á sama hátt og grágrýtismynduninni í eldra móberg frá fyrri jökulskeiðum Ísaldar og yngra móberg frá síðasta jökulskeiði. Eldra móberg er á tveimur stöðum á kortinu. Við Laxá og milli Íshólsvatns og Skjálfandafljóts. Yngra móbergið er aftur víða inn á núverandi hraunsvæði. Myndar það mjög sérkennileg langslagsform, sem eru hryggirnir og staparnir. Hryggirnir eru myndaðir við sprungugos undir jöcli. Þeir eru yfirleitt brattir og tindóttir og efnið er tuff, þursaberg og bólstraberg. Stefna hryggjanna er sú sama og á gossprungum eftir Ísöld. Staparnir eru aftur á móti myndaðir við gos úr stökum gígum undir jöcli svarandi til dyngja á jökullausu landi. Hafa þeir hlaðið upp við mörg gos undir jöklínnum og náð upp úr honum að lokum. Er því undirstaða stapanna móberg en efri hluti grágrýti eða blágrýti.

Grágrýtishetta stapanna er millistig á milli móbergsmyndunarinnar og hraunanna sem runnið hafa eftir Ísöld enda er gígr varðveisittur á öllum stöpunum og sumir hafa jafnvel gosið eftir jökultíma.

Odáðahraun er samheiti á hinum miklu hraunflákum, sem þekja allan efri hluta vatnsviðs Laxár og næstum allt vatnsvið Svartár og Suðurár og einnig stórr svæði af vatnsviði Skjálfandafljóts. Hraun þessi eru komin frá fjölda eldstöðva á öllum

tímanum eftir Ísöld þótt þær hafi sennilega verið virkastar á fyrri hluta núverandi hlýviðrisskeiðs, en þá hlóðust upp Trölladyngja, Kóllóttadyngja og margar fleiri dyngjur. Síðasta dyngjugosið var í Kerlingadyngju fyrir 3800 árum, er eldra Laxárhraun rann. Lengstu hraunrennsli á þessu svæði eru Bárðardalshraunin, sem komin eru frá Trölladyngju-svæðinu á fyrri hluta hlýviðrisskeiðsins núverandi og runnið hafa niður allan Bárðardal, hið yngsta lítið eitt norður fyrir Goðafoss en lengsta hraunið nær að minnsta kosti norður að nyrztu brú yfir Skjálfandafljót, en er þar horfið í sand svo ekki er unnt að fylgja því lengra. Bárðardals-hraunin eru sennilega þrjú. Frá Dyngjufjöllum og ýmsum sprungum hafa einnig runnið mikil hraun.

Bergfræði. Mestur hluti hraunanna svo og eldra bergsins, mun vera blágrýti og grágrýti, sem er basiskt berg með frá 46 og nokkuð yfir 50% kísilsýruinnihaldi. Nokkur súrari hraun er að finna á svæðinu við Mývatn og eru þar einnig eldri líparítfjöll svo sem Hlíðarfjall, Hrafntinnuhryggur og Jörundur. Í Öskju er einnig til súrt og hálfssúrt berg.

Jarðvatnsáhrif. Hið tertera blágrýti og eldri hluti grágrýtis-myndunarinnar eru illa vatnsleiðandi og jarðvatnsgeymir þar lítill. Árnar af því svæði eru eindregnar dragár. Yngra grágrýtið er betri vatnsleiðari. Er þar nokkur jarðvatnsgeymir en sérstaklega Odáðahraun og móbergssvæðin í því eru ágætir vatnsleiðarar og jarðvatnsmiðlun þar mjög mikil. Eru því Laxá, Suðurá og Svartá hreinar lindár og Skjálfandafljót ofan Hrafnbjarga með töluverð lindáreinkenni.

Myndanir frá Ísaldarlokum. Myndanir frá Ísaldarlokum eru tvenns konar þ.e. myndanir jökulsins og leysingarvatns hans og strandmyndanir frá hærri sjávarstöðu í lok Ísaldarinnar.

Jökulmyndanir. A seinni hluta Ísaldar var jökulrönd yfir þvert svæðið. Frá því rétt norðan við Mývatn þar sem eru Reykjahlíðarmórenan og í Reykjadal norðan við Vestmannavatn svo og í Ljósavatnsskarði og Fnjóskadal má sjá endaurðir þessa jökuls. Þetta framrásarstig kallar Sigurður Þórarinsson Hólkotsstigið.

Innan (sunnan) við Hólkotsjaðarurðirnar eru ýmis landform jökulbráðnunar, sem benda eindregið til þess að jökullinn hafi bráðnað mjög hratt á þessu svæði og verið hreyfingarlítill. Eru á þessu svæði fleiri jökullandform en víðast ef þá nokkurstaðar annars staðar á landinu. Má þar nefna malarása og kamba í Reykjadal og upp á Mývatnsheiði. Jaðarrásir við Másvatn og víðar og „drumlins“ á vestanverðri Mývatnsheiði.

Malarrásakerfið upp á Mývatnsheiði er hið lang - lengsta, sem vitað er um á landinu. Lengd þess er um 25 km séu skörð talin með. Ásinn er nokkuð samfelldur frá Svartárvatni yfir á móts við Sandvatn. Þar vikur hann til um rúman km til austurs og nær þaðan yfir að Litluströnd í Mývatnssveit. Eðlilegast er að kalla allt þetta ásakerfi Hólavatnsás, en hæsti hluti ássins heitir einmitt því nafni og er á nokkrum stöðum um 1.5 m háð yfir umhverfið. Í Hólavatnsás eru óþrjótandi námur sands og malar til virkjunarframkvæmda frá Mývatnsósum til Skjálfandafljóts.

Malarásarnir í Reykjadal eru myndaðir neðansjávar og mundu meira flokkast undir kamba (Kames) en ása (Esker). Jökulurð frá Breiðumýri til Lauga mun vera kambar, sem myndast hafa þar sem jökullinn skipti um frá því að bráðna í sjó yfir í bráðnun á landi. Þessir kambar enda allir í strandlinunni þarna, sem eru um 50 m yfir sjó. Kambarnir í Reykjadal eru að sjálfsögðu einnig óþrjótandi námur malar og sands.

Við Másvatn og víðar má sjá sérkennileg landslagsform jöklar sem eru jaðarrásir eftir leysingavatn jöklus. Upp á Mývatnsheiði má sjá greinilega það jökullandslag, sem á erlendu máli er kallað „drumlins“ og hefur ekki verið lýst frá Íslandi áður. „Drumlins“ eru ávalir hryggir úr mórenu með lengdarás sama og rennslisstefnu jöklusins. „Drumlins“ á Mývatnsheiði er margfalt lengri en hann er breiður. Algengastur er „drumlins“ á svæðinu upp af Reykjadal og þaðan í áttina til Svartárvatns.

A öllu svæðinu er mórena mjög þykk miðað við hvað algengt er hér á landi. Auk þess að hafa þessi sérkennilegu form, sem lýst hefur verið, er mórenan víða flatlend og líkist sandmyndun. Óvíða mun þó vera um hreina jökuláraura að ræða heldur mórenu, sem mynduð er af hreyfingarlitlum jöklum og er blanda af seti leysingarvatnsins og hreinni mórenu. Þannig munu myndaðar sléttturnar við Krákárbotna, kringum Sellandafjall, og fleira.

A Hólkotstigi stóð sjór um 50 m hærra en í dag. Mynduðust þá miklar óseyrar þar sem árnar runnu til sjávar. Mestar eru óseyrarnar við mynni Laxárdals þar sem heitir Presthvammsmellar. Miklu minni óseyrar eru í Reykjadal en í sömu hæð og við Laxá. Kerfi af lægri strandlinum eru til úti á Tjörnesi og yfir í Köldukinn. Þessar strandlinur og óseyrar eru allar námur malar og sands í byggingarefnini. Frá strandlinu Hólkotsstigsins hafði sjórinn lækkað niður að núverandi sjávarmáli fyrir 8000 - 9000 árum.

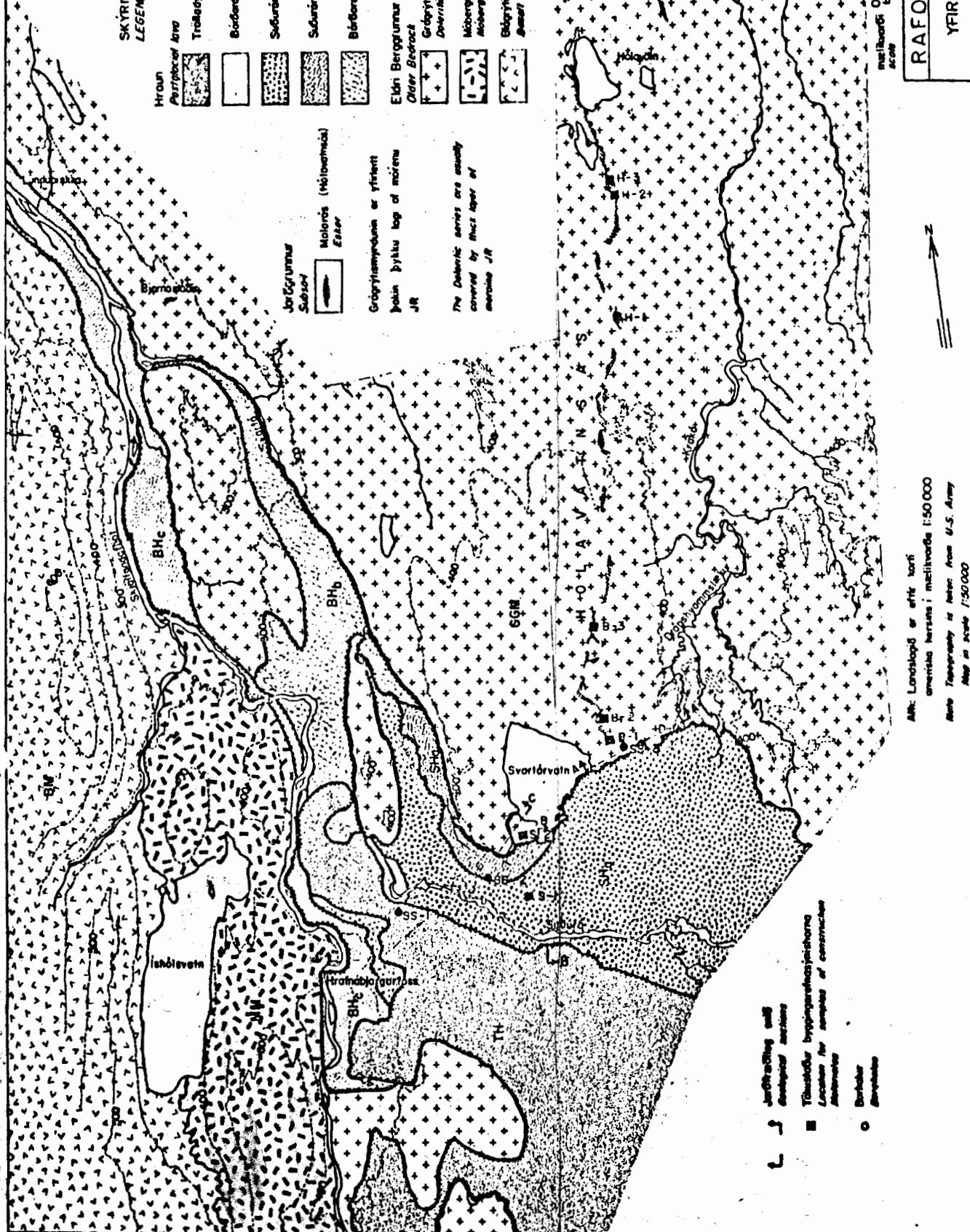
Myndanir úr möl og sandi eru nokkrir jarðvatnsleiðarar. Eru því hinar þykkur mórenur og sandar Mývatnsheiðar og Laxárvatnsvíðsins nokkrir jarðvatnsgeymar og stuðla að lindáreinkennum ánnna þarna.

A tímanum eftir síðasta jökulskeið hefur myndazt þykkur fokjarðvegur á Laxársvæðinu. Þessi fokjarðvegur hefur nú á seinni öldum blásið upp af stórum svæðum, sérstaklega þó af svæðinu við Kráká og kringum Sellandafjall svo og Hólssandur norður af Mývatni..

SKYRINGAR:
LEGEND:

Hraun	Þarprófarið Áravík
	Trollbergshraun mynd TH
	Björkdhraun mynd BHc
	Safnárdhraun SHa
	Safnárdhraun SHa
	Björkdhraun eftir BHb
	Eldin Bergunnar
	Older Breccia
	Grógritshraun er yfirleitt
	Innan dýktu lag af næstu
JR	
	Grógritshraun frá fyrri
	Öðrinni serum, Miocene
	Miocenehraun frá íslenskum MiN
	Aldring serum, Miocene
	Björkdhraun frá Tertiár BH
	Smærri serum, Tertiár

The Doleritic series are mostly
covered by these layers of
earlier series JR

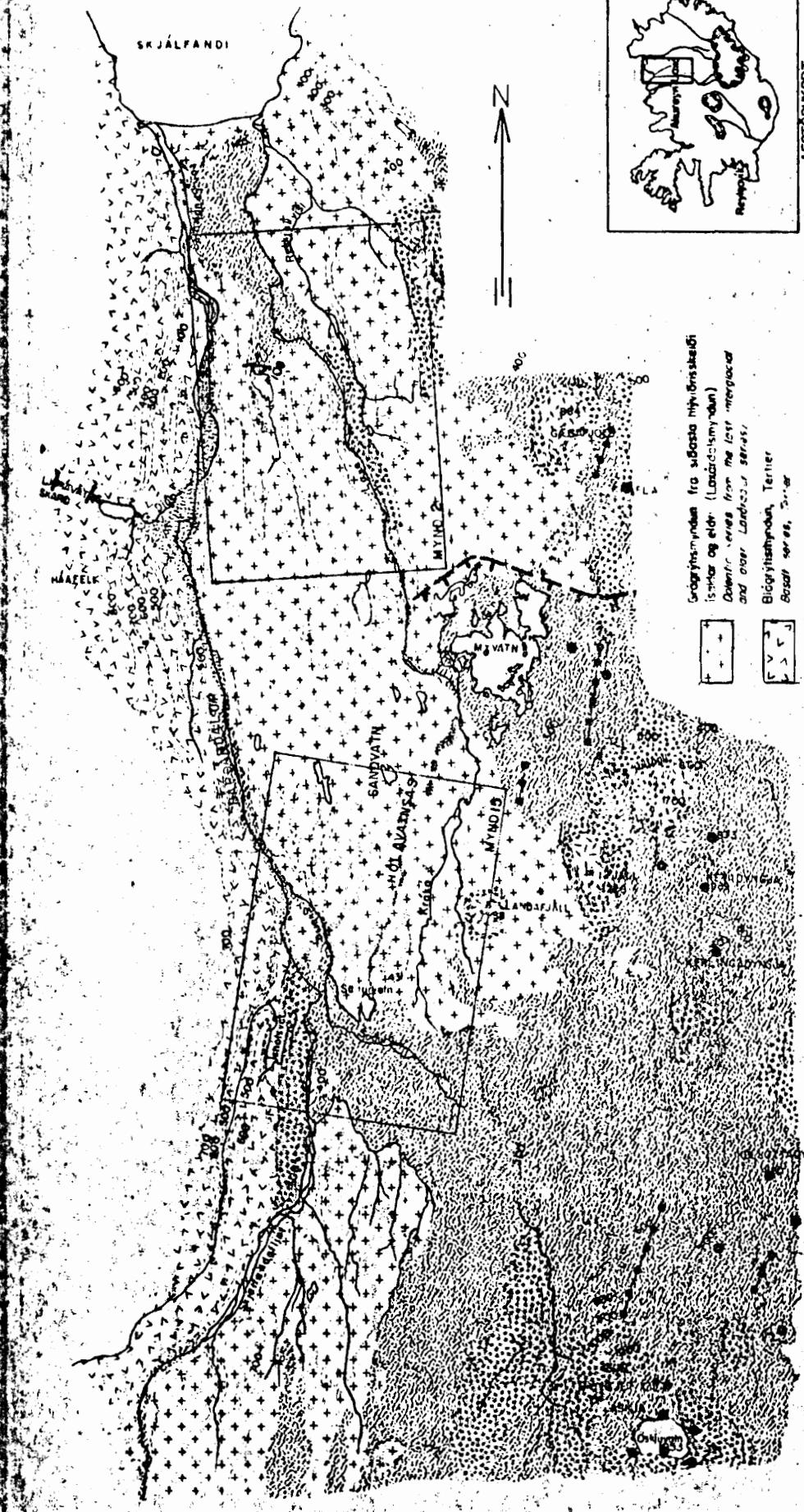
RAFORKUMÁLASTJÓRI

SUDUR-ÞARTA-KRÁKA
YFIRLITS JARDFRÆÐIKORT
AREAL GEOLGY

30.12.65 MYRSI B-310 Tr. 50 Fnr. 6503

Allt: Landlögð er ekki talið
ámeríku hrauni í meillivörðu 1:50 000
Bæta: Teigarhyggi er teknar frá U.S. Army
Allt: Allt er skáð um 1:50 000

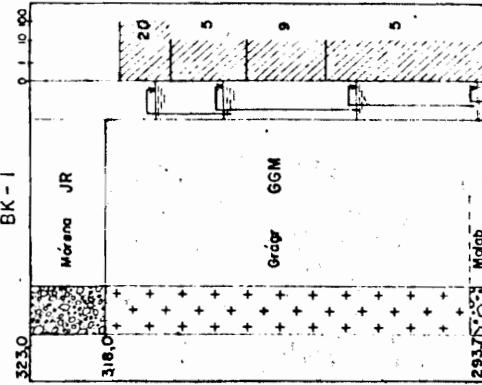
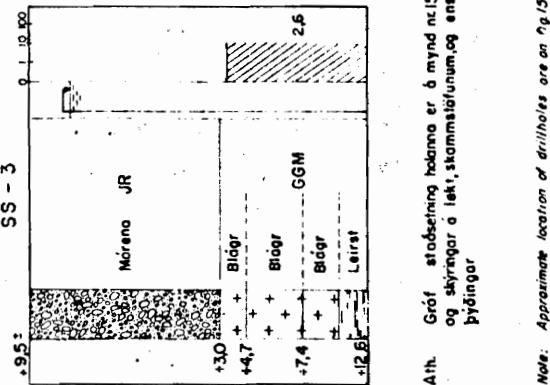
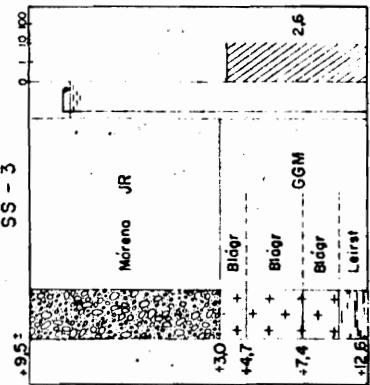
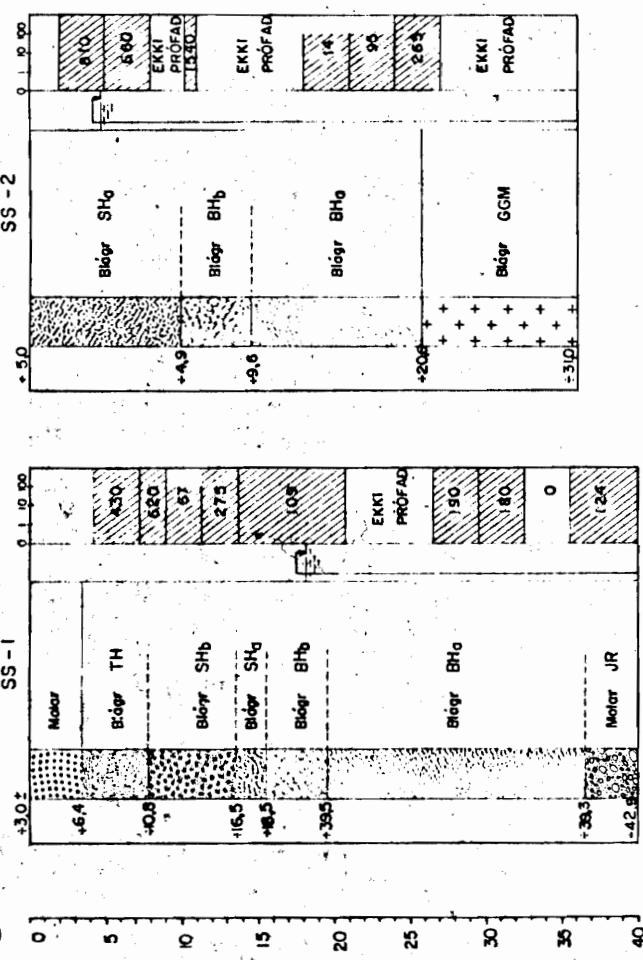
- Jardfræði og
geoteknologi
- Tíðskrifts hryggjargreinjumá
- Lærisar fyrir annars og konar
annars
- Þróunar

AFSTÖÐUKORT
KEY MAP

RAFORKUMÁLASTJÓRI	
LAXÁ OG SKJALFANDAFLJÓT	YFIRLITS JARDFRÆDIKORT
AREAL GEOLGY	
3012 '63 MÍR/MI	B - 310
	Frn. 6501

ELEVATION		LEKTI PERMEABILITY LU		LEKTI PERMEABILITY GGM		LEKTI PERMEABILITY GMM	
HED		GREENING CLASSIFICATION		HED		GREENING CLASSIFICATION	
300	300	Molar	SH _a	300	300	SH _a	SH _a

Note: Approximate location of drillholes are on fig 15 and legend for permeability, abbreviations and English translation are on fig. 4.

Ath: Enskar þýfingar eru á mynd 4
Note: English translations are on fig 4

SKÝRINGAR. LEGENDA.

HRAUN

POSTGLACIAL LAVA FLOWS
Trollasjólhraun regla TH
Boszor

Sudurárhraun SH_b
Boszor

Sudurárhraun SH_a
Boszor

Bárðardalshraun, mið BH_b
Boszor

Bárðardalshraun, ekstra SH_a
Boszor

Bárðardalshraun, mið BH_a
Boszor

LAUS JARDLÖG SOIL AND SUBSOIL

Volur, hrunginni og sandur
Unconsolidated, scoria and sand

ELDRI BERGGJNNUR

GRÁGRYTISMUNDUN FRÁ ÍSÖLD GGM

Doleritic series Pseudotachite

Some permeability tests where values were not used. The permeability is calculated in K, which is the stream velocity in cm per sec at 100% hydraulic gradient.

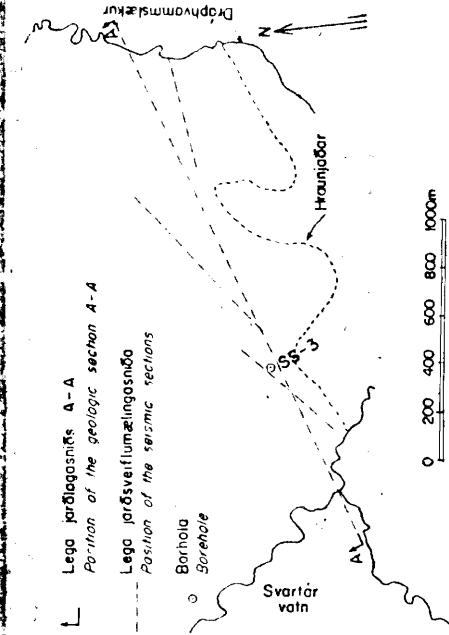
Nokkrar leitarkrólanir þar sem píkarker voru ekki notuðir.
Lektin er reiknuð í k sem er rennslishraðinn í cm á sek við 100% jardveitihalla

Hole	Profd bil	Vefsleitinn
BK - I	0.15 - 3.60	3 X 10^-5 Permeability Coefficient
BK - I	3.60 - 5.95	5 X 10^-5
SS - I	3.00 - 4.80	8 X 10^-5
SS - 3	0.00 - 7.05	2 X 10^-3
SS - 3	7.05 - 8.03	2 X 10^-2

RAFOR KUMALASTJÖRNI

SVARTA - SUDURA-KRÁKA
SNID AF BORHOLUM
GRAPHIC CORE LOGS

III263 HT/SJ B-30 Fn. 44
III263 HT/SJ Tr. 44 Fn. 6490.

Notes The symbols have the same significance as on Fig. 6. Elevations are all relative to Sevier-
ton, in the water level there was zero.
The surface line of section A - A is according
to a survey by Sir Dobson from 1956. Seismic
profils are projected on the section.
The surface line of B - B is an est. more, from
the known height difference between Suburc and
Sevierton. Only the surface layers are known
and the rest is a guess.
The surface line of C - C is according to the
U.S. Army Maps in scale 50,000. As across
the lava field are in "error".
The high mountain areas, Laramie, Sevierton and
some canyons to the west section, especially the denudation
and the canyon at Sevierton itself were also surveyed.

The night before we crossed the canyon of Skidaddaoff and some days on the section, specially the driftless and the canyon of Skidaddaoff were also sure, ed

